

VRIJEME U EKONOMIJI, STATIČKI I DINAMIČKI IZBORI I PERSPEKTIVE

TIME IN ECONOMY, STATIC AND DINAMICS CHOICE AND PERSPECTIVE

*Radislav Jovović*¹

JEL Classification: A11; C50

Original scientific paper

Primljeno / Received: September 09, 2015

Prihvaćeno / Accepted: November 15, 2015

SAŽETAK

Cilj rada je da ponudi osnovu za razmišljanje o ekonomiji i finansijama u dinamičkom kontekstu. Osnovna pretpostavka je da se događaji u savremenoj ekonomiji ne mogu razumjeti, a pogotovu ne predvidjeti, na osnovu statičkog koncepta ekonomije i finansija. Dinamički koncept ekonomije je platforma na kojoj se može graditi razumijevanje ekonomije danas i njena upotreba u predviđanju budućnosti. Ekonomska nauka nema samo ambiciju da opiše prošlost već i da predvidi budućnost. To je konekcija ekonomskih vizija sa realnim svijetom. **Ključne riječi:** statika, dinamika, vrijeme, ekonomija.

ABSTRACT

The aim of this paper is to offer a basis for thinking about the economy and finance in a dynamic context. The base assumption is that the events in the modern economy can not understand, let alone predict, on the basis of a static concept of economy and finance. Dynamic concept of economy is the platform on which is possible to build an understanding of the economy today and its use in predicting the future. Economic theory does not only have the ambition to describe the past but also to predict the future. It is a connection of economic visions with the real world.

Key words: static, dynamic, time, economy.

1. UVOD

Kompleksnost ekonomske stvarnosti je izazov za savremenu ekonomsku nauku, pa i za ekonomsku profesiju. Ta stvarnost se mijenja: u savremenom svijetu, često se kaže da je promjena jedina konstanta. To usložnjava da se objasni šira slika ove nauke, kako bi razumjeli filozofiju ekonomija, a bez toga razumijevanja se ne mogu pratiti ni njene subdisciplinu: finansije, bankarstvo, savremeno poslovanje, itd.

---

¹ Univerzitet Mediteran.

Ovo pitanje postaje aktuelnije nakon zadnje globalne ekonomske krize 2007-2009 godine. Ekonomska nauka nije predvidjela tu krizu. Tako da se izgubilo povjerenje u njene domete i u naučne pristupe kreiranju ekonomskih politika. Kako sve to objasniti? Neophodno je, po mom shvatanju, ekonomiju proučavati kao dinamični sistem, ideja i stvaranosti. Istorijski su ljudi gledali na realni svijet različito.

Da počnemo pitanjem: Šta je ekonomija? Odgovori su različiti i od strane velikih ekonomista. Samo u zadnjih 150 godina imamo više vizija ekonomije, od kojih su tri dominantne:

1. Klasična interpretacija Džon Stujrart Mil (John Stuart Mill), 19 vijek;
2. Definicija Lord Robins (Lord Robbins), 1930 i
3. Definicija Džejms Bjukenen (James Buchanan), 1960.

Mil u osnovi kaže da je ekonomija nauka koja proučava kako povećati (maksimizirati), odnosno, rečeno današnjim rečnikom, kako optimizovati proizvodnju. On naglašava dva elementa: proizvodnju i maksimizaciju. Međutim, ova definicija je kritikovana kao pogrešna, jer agenti ne znaju sta je to maksimalna proizvodnja. Oni jedino znaju šta je najbolji izbor.

Robins je pozajmio ideju od Ludviga Mizesa (Ludwig Von Mises). Njegova definicija je da je ekonomija nauka koja omogućava izbor u cilju makimizacije ili ostvarivanja ciljeva u svijetu koji karakteriše oskudnost resursa. Dva pojma su važna u ovoj definiciji: rijetkost i izbor. Rijetkost je kod njega statičan koncept i to je bio predmet kritike Robinsove definicije.

Po *Bjukenenu*, ekonomija se svakako bavi izborom. Izbor znači učestvovanje u razmjeni (trgovini). Preferencije vode do izbora, izbor vodi razmjeni. Dakle, ekonomija analizira razmjenu između pojedinaca. Pojedinci su vođeni preferencama, odnosno njihovim izborom. Pojedinač bira između više ciljeva, učestvuje u razmjeni s ciljem maksimiziranja satisfakcije. Bjukenen kaže da je ekonomija nauka koja analizira razmjenu i kako se ona ostvaruje, tako da se mi premještamo od ekonomija koja se bavi optimizacijom ka ekonomiji koja se bavi institucionalnim okruženjem za obavljanje razmjene. Bjukenen smatra da se nivo razvoja ekonomije mjeri prema razvijenosti institucija.

Istorijski imamo i druge vizije počev od Ksenofona, Aristotela, Platona.

Uvid u prethodne vizije pokazuje da ekonomske ideje su nastajale iz ekonomskog života i razmišljanja. One su izraziti proizvod vremena i mjesta, što znači da su odraz svijeta koje tumače. Taj svijet nije statičan, upravo se permanentno transformisao, pa se i ekonomske ideje, da bi zadržale relevantnost, moraju mijenjati. Kako se mijenjao predmet proučavanja ekonomije, tako se mijenjala i sama ekonomija.

2. VRIJEME, STATIKA I DINAMIKA

Imamo dva pristupa u ekonomiji sa aspekta tretiranja vremena: ekonomiju i ekonomske i finansijske modele koji ne uključuju vrijeme i one koji ih uključuju.

Modeli zasnovani na pristupu vanvremenosti su ograničeni po dva osnova. Alčijan (1950) je primijetio da je prolazak vremena od suštinskog značaja da bi se

konceptu ekonomije dao neki smisao. *Prvi* je razlog promjena preferencija i prilika kao posledica stečenog znanja (Hajek ističe da ljudsko djelovanje pokreće sticanje znanja, koje se nužno dešava u vremenu). Kako konvencionalna ekonomija nema neku teoriju koja objašnjava znanje (i jedva da pominje ovo pitanje), po gledištu Hajeka neoklasična ekonomija je u suštini van vremena, tehnološkog progressa, institucionalne evolucije i novih psiholoških modela. *Drugi* razlog je što ako uključimo vrijeme u analizu znači da primjena mora biti bar djelimično nepredvidljiva zbog manje ili veće neizvjesnosti. Mora se istaći da kada je vrijeme prisutno mi ne znamo šta će se dogoditi oko nas, kakve će biti naše reakcije na nove sisteme stimulacija, koliko ćemo promijeniti naše ponašanje. O tome možemo samo nagađati sa ili bez informacija. Dakle, nema ponavljanja prošlosti. Međutim, u model ekonomije bez vremena, budućnost je ponavljanje sadašnjosti, ništa se ne događa, pa se ekstrapolacije i predviđanja nužno poklapaju.

Pristup o vanvremenosti je problematičan kada se radi o opravdanju kreiranja politike u cilju stabilizacije. Kako onda da kreator politike koji vjeruje u ove modele, to jest pozitivizam, da ispravi sadašnjost ako dođe do ubjeđenja da je ona nepoželjna. Ipak će koristiti ovaj pristup. On vjeruje u njega uprkos njegovih ograničenja, te smatra da on daje validnost intervenciji u slučaju kada ima malo nade za spontana i dovoljno brza poboljšanja. Kreator politike vjeruje u neku vrstu prosvetljenog dirizizma. Ukoliko se pojave problemi, „optimalno“ prilagođavanje će biti od suštinskog značaja.

3. STATIČKA VIZIJA I MODELIRANJE EKONOMIJE

Na statičkom shvatanju ekonomije razvijeni su modeli ravnoteže. Dugo su ekonomisti podržavali stav da su pojedinci uživali da budu u ravnoteži, težili da je dostignu i da su znali kada je dostignu. Svi drugi elementi su isključivani iz domena ekonomskog istraživanja, i ostavljeni drugim naučnim disciplinama. U potrazi za ravnotežom, razvijani su modeli ekonomije u ravnoteži ili van nje, uz oslanjanje na pozitivizam, kako bi se ekonomija razvijala kao ozbiljna nauka.

Sama ravnoteža, koja je shvaćana kao situacija u kojoj nema nikakve stimulacije da neki faktor promijeni svoje ponašanje i preduzme drugačije djelovanje, nije značila mnogo za potencijalnog kreatora politike. Ovako posmatranje ravnoteže za politiku je postavljalo ne mnogo više od obezbjeđivanja zaštite fizičkog integriteta, prava svojine, slobode ugovaranja i eventualno sprovođenje dobrovoljnih sporazuma. To znači da bi politika trebala da obezbijedi potragu za ravnotežom i kada se to postigne, da se obezbijedi da ta ravnoteža ne bude ometana. Da pojedinac u njegovim naporima izvuče najviše iz resursa koji mu stoje na raspolaganju.

Ravnoteža može biti i unaprijed definisani kolektivni cilj, skriven ili poznat, onda karakteristika cilja postaje političko pitanje, te nije predmet naučnog istraživanja.

Ideja ravnotežnog stanja u ekonomiji je bila centralna tema više od dva vijeka u ekonomskoj nauci, te je ekonomska nauka najvećim svojim dijelom bila usmjerena na proučavanje ravnotežnih konfiguracija u privredi. To je eminentno statički pris-

tup koji u stvarnosti nikad nije dostignut. Pokazalo se da u živoj ekonomskoj (privrednoj) stvarnosti privreda nikada ne dostiže stanje koje bi makar izdaleka ličilo na to što se postavlja u opštim modelima ravnoteže (matematički formulisanim ili deskriptivno objašnjenim).

Jednostavno rečeno, privreda je kompleksan sistem, čije se stanje stalno mijenja iz perioda u period pod uticajem spoljnih udara i egzogenih promjena parametara. Uzimajući u obzir frekvenciju promjena, ritam odgođenih reakcija privrede, neizvodljivost takve koordinacije privrede da subjekti usklade svoje akcije da bi ostvarili ravnotežno stanje, usklađivanje vremensko, ispada da analiza opšte ravnoteže istražuje neko sanje privrede koje može da se dostigne samo u modelu. U stvarnom ekonomskom životu privreda niti nalazi niti može ikada da dostigne.

Prvi ozbiljna kritika teorije opšte ravnoteže došla je od strane austrijske škole. Oni su upravo kritikovali ovu teoriju zbog njene virtuelnosti. Po njima, ova teorija uporno analizira veličine i njihove odnose koji empirijski niti bivaju niti mogu biti zabilježene. Umjesto bavljenja virtuelnim svijetom, oni smatraju da bi predmet ekonomije trebalo da budu tranzicioni procesi, koji više odražavaju dinamičku ekonomsku stvarnost. Prosto, privreda je u stalnim procesima. Jasno da se radi o veoma različitim i svojim pristupima suprostavljenim paradigmama (Arrow i Hajn, 1972).

Austrijanci su imali isključiv stav u svojim tvrdnjama da nema smisla analizirati promjenljive i njihove međusobne odnose koji se u stvarnosti nikada ne mogu desiti. To je jedna od najdubljih podjela u ekonomiji, nastala u vezi sa pitanjem šta je sam predmet ekonomije. Škola opšte ravnoteže je prvo bila posvećena istraživanju opšte ravnoteže, ali je kasnije uveliko prihvatila postavljanje tranzitornih procesa koji omogućuju da privreda prelazi iz jednog ravnotežnog stanja u drugo. Izuzetak u tome predstavlja škola nove klasične ekonomije². Dakle, ovo je u osnovi statički pristup jer, ipak, se usresređuje na opštu ravnotežu. Austrijska škola je za predmet istraživanja postavila tranzitorne procese, koji se odvijaju između nekih, konceptualno opredijeljenih, ravnotežnih stanja koja ne mogu da budu dostignuta. Dakle, u ekonomskoj nauci su se izdiferencirala dva različita prilaza percepciji stvarnosti – koji su i napravili metodološku distancu. Treba istaći da škola opšte ravnoteže, je manje ekstremna od austrijske škole, dozvoljava i ravnotežna i neravnotežna stanja. Sa ovim karakteristikama, ova škola ugrađena u veliku neoklasičnu sintezu. Austrijska škola je manje razvijena od klasične, pa se može reći da je škola opšte ravnoteže sa impresivnim usponom imala i više povratnih uticaja na politiku i kreiranje ekonomske politike u odnosu na austrijsku školu.

---

² Ova škola smatra da je ekonomija uvijek u ravnoteži jer ako nije tako privredni subjekti, ako ne bi bili zadovoljni postojećim stanjem, svojim reakcijama u cilju traženja optimalnog stanja za njih pomjerali privredu u neku drugu konstelaciju.

3.1 Primjer statičkog modela u ekonomiji i finansijama

U ravnoteže ekonomije finalna alokacija maksimizira ukupno blagostanje.

Model sa dvije robe X, Y i dva agenta A i B

Funkcija blagostanja

$$W^A(x, y) = 100x - \frac{1}{2}x^2 + y \quad W^B(x, y) = 30x - \frac{1}{2}x^2 + y$$

Funkcija bogatstva:

$$E^A = (E x^A, E y^A) = (4, 5000) \quad E^B = (E x^B, E y^B) = (80, 1000)$$

Ravnoteža je uvijek definisana sa stavljanjem varijabli u jednakosti.

Endogene varijable $(P_x, P_y, x^A, y^A, x^B, y^B)$

Egzogene varijable $(80, 1000, 100x\dots)$

A maksimizira svoje blagostanje:

$$W^A: S_i \rightarrow P_x^* x^A + P_y^* y^A = P_x^* E x^A + P_y^* E y^A$$

B maksimizira svoje blagostanje

$$W^B: S_i \rightarrow P_x^* x^B + P_y^* y^B = P_x^* E x^B + P_y^* E y^B$$

Tržište: Tražnja = Ponudi

$$x^A + x^B = E x^A + E x^B = 4 + 80 = 84$$

$$y^A + y^B = E y^A + E y^B = 5000 + 1000 = 6000$$

Budžetska linija:

$$P_x^* x^A + P_y^* y^A = 4P_x + 5000P_y$$

$$P_x^* x^B + P_y^* y^B = 80P_x + 1000P_y$$

Pareto efikasnost

$$Mu_x^A(x^A, y^A)/P_x = (100 - x^A)/P_x = Mu_y^A(x^A, y^A)/P_y = 1/P_y$$

$$Mu_x^B(x^B, y^B)/P_x = (30 - x^B)/P_x = Mu_y^B(x^B, y^B)/P_y = 1/P_y$$

Šta je problem s ovim modelom iako je, pretpostavimo, u jednom trenutku odrazio tačno ekonomsku realnost. Problem je dinamika ekonomske realnosti: tako da je u već nekom kratkom protoku vremenu od momenta njegovog kreiranja, ekonomska realnost (koja je njime modelovana) se promijenila. Promijenile su se preferencije ljudi, pojedinci se mijenjaju, relacije između pojedinaca se mijenjaju, promijenila se tehnologija itd.

3.2 Dominacija statičke vizije

Ipak, i pored uočenih ograničenja, dugo je vladala statička vizija ekonomije, pa čak do danas. Najreprezentativniji autor unutar ove vizije je Lord Robins, koji je 1933. definisao svrhu ekonomije - to je definicija koja se i danas citira u mnogim ekonomskim udžbenicima, mada je, i pored toga, pogrešna. Prema toj definiciji ekonomija je aktivnost u kojoj akter traži načine da maksimizira ciljeve. Ciljevi mogu biti maksimiziranje proizvodnje ili maksimiziranja blagostanja društva, ali i neki drugi. Maksimizacija je ograničena raspoloživim resursima koje moramo nabaviti.

Činjenicu da je takvo shvatanje ekonomije, u stvari, samo slijeđenje jedne sasvim statične ekonomije, odnosno ekonomske misli. Jer, kakva je to vizija, ako a priori podrazumijeva više ograničenja, bez rješenja. Npr. ta vizija predstavlja proizvodne resurse (recimo: naftu, radnu snagu i kapital) za koje moramo tražiti načine da ih što bolje iskoristimo, a da bi ostvarili zadate političke ciljeve. Dakle, ekonomista je tehnokrata! On, jednostavno, mora naći sistem kombinacije proizvodnih faktora, da bi se na najefikasniji mogući način maksimizirali ciljevi i minimizirali troškovi, po potrebama i zamislima političara. Odnosno: resursi su dati i tehnologija je data tako da, suštinski, ne postoji tehnološki progres, a proizvodni faktori su nepromjenljivi.

Ipak, statička vizija je evoluirala u neoklasičnu, jer se stvarni ekonomski život ipak odvijao sa određenom dinamičnošću, pa je neoklasični prilaz morao nastojati da predstavi dinamiku u klasičnoj viziji. Tj. morao je priznati da tehnologija nije statična i da tehnološki progres postoji. Međutim, ni neoklasičari nijesu imali konzistentnu viziju tehnološkog progressa, što je postalo vrlo očigledno. Po jednom tumačenju, tehnološki progres je dat, eksterni faktor. Po drugom, tehnološki progres je proizvodni faktor kao i svi drugi, te investiranje u tehnologiju proizvodi tehnološki progres (ne odmah već za godinu ili više). Dakle, proizvodni faktori su: zemlja, kapital, rad i tehnološki progres, do kojega se dolazi ulaganjem u razvoj i istraživanje ili ulaganjem u mašine. Neoklasici su prosto zanemarili istinu da, ne samo da se mijenjaju kombinacije ovih faktora, već i raspoloživost navedenih faktora. Recimo, može da se desi da proizvodni faktori uopšte ne postoje ili da su veoma rijetki i nedovoljni, a odmah potom biva da ih je dovoljno i izdašno. Naime, proizvodni faktori, koji su u jednom momentu rijetki, u drugom nijesu. Npr. nafta ili ugalj. Ugalj je u 18. vijeku bio osnovni izvor energije i svijet je bio zabrinut da će se iscrpiti. Međutim, nakon uglja otkrivaju se novi izvori energije: nafta, sunčeva energija, nuklearna energija itd., tako da se mijenja odnos prema tom resursu, to jest on više nije rijetkost, a samim tim, gubi i na vrijednosti tj. neophodnosti.

Za razliku od ovog pristupa, austrijska škola je razvila teoriju tehnološkog progressa, zasnovanu na figuri preduzetnika. U klasičnom i neoklasičnom tumačenju ekonomskog rasta, ne postoji onaj ko otkriva nešto novo, jer je prostor ograničen: nema ništa novo da se otkrije (nedostatak dinamičke vizije). U toj ograničavajućoj viziji, ne postoji neizvjesnost, sve je poznato i sve se zna. Sve se može saznati, samo

je pitanje koliko koštaju informacije. Ako se nešto ignoriše, onda je to svjesna odluka, jer se ne želi platiti cijena informacija. Iako se sve informacije mogu dobiti i na osnovu njih obaviti analize koristi i troškovi.

Krajem 19. vijeka pojavljuje se austrijska ekonomska škola. Vizija austrijske škole je različita od klasične, jer polazi od toga da je informacija imperfektna i da se ne može sve saznati.

U ovoj viziji preduzetnik je taj koji ima imaginaciju, koji više vidi, koji otkriva, proba da nađe mogućnost zarade novca ili mogućnost smanjenja gubitaka; on rizikuje sa ciljem da kreira nove načine proizvodnje postojećih roba ili nove načine za zadovoljenje potreba novim proizvodima.

4. DINAMIČKA VIZIJA: METODOLOŠKI INDIVIDUALIZAM ILI ORGANICIZAM

Shodno prethodno opisanim suprostavljenim školama ekonomije proističu principijelne razlike između dva opšta pogleda na privrednu stvarnost: metodološkog individualizama kao formalizacije atomističkog pristupa i organicističkog (sistemskog) pristupa. Ovi različiti pogledi se ne ograničavaju samo na razlike u pristupu ekonomskoj stvarnosti kao možda najvažnije područje društva već i na najširi društveni koncept. Metodološki individualizam u ekonomiji polazi od toga da se sve ekonomske odluke u krajnjoj liniji svode na individualne izbore. Odluke kolektivnih tijela se takođe u krajnjoj liniji razlažu na individualne izbore i odluke pojedinaca jer odražavaju individualna opredjeljenja pojedinaca koji su akteri kolektivnih tijela, naravno s različitim uticajem na krajnju odluku. Šire posmatrano, odnosi u društvu se takođe svode na interakciju pojedinaca, jer su oni „jedinice svijesti“, kako kaže Bjukenen. Politički i tržišni aranžmani se grade na osnovu impulsa individualnih aktera i s njima vezanih znanja i stavova, odnosno svijesti. Prema tome, smatraju zagovornici metodološkog individualizma, sva društvena zbivanja su shvatljiva polazeći od individue, a ne od cjeline.

Sasvim suprotno mišljenje je kod organističkog (sistemskog) pristupa, gdje se polazi od dijametralno suprotne metodološke osnove. Kod ovoga pristupa se polazi od sistema koji ima svoju logiku funkcionisanja i svoje pravilnosti koje su nezavisne od individualnih ponašanja. Sistem se sastoji od elemenata (pojedince) ali ima svoju posebnu prirodu koja daje sistemu posebnost reagovanja i funkcionisanja. Bitan je način povezivanja elemenata i osnov po kome se uspostavljaju veze. A postoji nepojmljivo veliki broj kombinacija koje svaka pojedinačno stvara odgovarajuću strukturu sistema. Tako funkcionisanje i reagovanje sistema na egzogene uticaje zavisi od kvalitativne prirode mreže posrednih i neposrednih veza između njegovih elemenata. Sisteme u kome se veze uspostavljaju putem hijerarhijskih odnosa bitno će drugačije funkcionisati nego sistem u kome se veze uspostavljaju putem dobrovoljne saradnje. U svakom slučaju, broj mogućih oblika uticaja (neposrednih i posrednih) je gotovo nezamisliv sa učešćem povratnih sprega i različitog broja elemenata.

Treba istaći da će isti elementi u različitim vezama stvarati različite konfiguracije sa potpuno izdiferenciranim obrascima ponašanja i djelovanja, kako pojedinih elemenata tako i sistema u cjelini. Prosto rečeno isti elementi konfiguriraju različite sisteme pomoću različitih kombinacija veza. To zaista pokazuje da sistemi imaju svoju prirodu djelovanja i izbora različitu od pojedinačnih elemenata (posebno kod ekonomskih sistema). To je tačno, iako elementarne jedinice sistema imaju svoju autonomiju i svoje ciljeve prema kojima vrše izbor u odlučivanju. Sve ove karakteristike su dobar input za kreatore politike jer mogu promijeniti ponašanje sistema da ne diraju autonomne elemente. To se izvodi na taj način da se mijenja struktura sistema definisana odgovarajućim vezama, tako što se mijenja ta topologija veza, tako da se čisto putem sistemskih determinanti dobiju drugi obrasci ponašanja i, očekivani, povoljniji učinci.

Sistem se može mijenjati promjenom samih elemenata (jedinica), pri čemu bi to značilo preobražaj načina njihovog ponašanja i obrazaca kroz koje oni reaguju na egzogene impulse. Očigledno je da je ova promjena teže izvodljiva, da se po kratkom postupku preobrazi priroda i „čud“ elemenata.

Specifične crte sistema su da njegovo prirodno funkcionisanje opredjeljuje sama struktura, da može biti nesagledivo veliki broj mogućih struktura, što ima za posledicu veliki broj različitih sistema sa posebnim osobinama. Iz navedenog je jasno da postoji i odgovarajući način reagovanja sistema na egzogene udare, odnosno na sve impulse iz okruženja sistema. To bi značilo da su sistemi individualni: nemoguće je naći dva identična sistema, kao što je nemoguće naći dvije iste osobe. Proizilazi da sistemi imaju svoju unikatnost, te mogu biti noseća jedinica u proučavanju društva kao pojedinci ili više važni. Dakle, cjelishodno je, pa i neophodno da se (i) oni postave u težište teorijskih razmatranja, kod proučavanja društvenih odnosa i njihovih promjena. Dilema čemu se prikloniti je metodološkom individualizmu ili sistemskom holizmu ostaje do danas nerazjašnjenom.

Sa aspekta uticaja na ekonomsku politiku jasno je da ovi različiti pristupi daju drugačije preporuke za ekonomsku politiku. Pored brojnih dilema, činjenica je da različite preporuke za ekonomsku politiku već svojom oprečnošću stvaraju krupne teškoće za nosioce ekonomske politike, čak i u situacijama kada se odredi granica između jednih i drugih pojava, onih izvorno sistemskih i drugih koji su suma efekata proizvedenih na nivou elementarnih jedinica, se otvaraju teorijske nedoumice i analitičke poteškoće kao granica između jednih i drugih pojava, a i kada se ispostavi da su platforme svrsihodne, povećavaju se troškovi funkcionisanja i sprovođenja ekonomske politike zbog „šumova“ u informacionim kanalima između donosioca preporuka i kreatora politike.

Treba istaći još jedan problem u sistemskom pristupu. On se odnosi na kompleksnost sistema koja naravno otežava analizu, pa on može biti proučavan samo pod uslovom da bude dekomponovan. Dekompozicija sistema, međutim, nije lako izvodljiva i predstavlja novi izvor višeznačnosti.

Dakle, ovim je pokazano da postoji jedna strukturna, objektivno uslovljena slabost ekonomske nauke: mnoštvo akcionih i operativnih preporuka nije nikako

dobar input donosiocima ekonomskih politika za racionalno djelovanje, a takođe nije otporna na kritike te politike, pogotovu ako postoje alternativne teorijske platforme sa konzistentnijim preporukama i opravdanjima.

Da ukratko sumiramo. Kao djelimičan odgovor na nekonzistentnost klasične ekonomije, dva različita pravca rezonovanja su se razvila tokom proteklih decenija. Jedan je spada u domena racionalnosti a drugi u domen saradnje. Kada govorimo o racionalnosti ona je povezana s onom što se obično definiše kao metodološki individualizam. Metodološki individualizama polazi od stava da je pojedinac na prvom mestu, a ne društvo. Stoga se i sva kreiranja društvenih pojava objašnjavaju svrsihodnim djelovanjem pojedinaca. Prosto, nije važno na čemu se zasniva djelovanje individue (sebičnost, hladnokrvno rezonovanje, strasti, instikti, na položaju zvijezda) njegov pokretač je ljudsko biće. Ljusko biće može da djeluje kao jedini akter u izolaciji (na primjer, Robinson Kruso) ili da se pridržava asketskog modela (malo ili nimalo proizvodnje). Naravno, može da se odluči da sarađuje s drugima putem angažovanja u dogovorenim procedurama (koordinaciji) da proizvodi svoj proizvod i da ga razmjenjuje s drugim.

Pojedinci kroz interakciju mogu da formiraju neko društveno tijelo, na nivou toga tijela se proizvodi ono što može da se nazove „agregatno ponašanje“. Djelovanje pojedinca u kolektivu se odvija u skladu s datom grupom pravila i to metodološki individualizam ne negira jer daje važnu ulogu institucijama.

5. PREDIKTIVNA SNAGA EKONOMSKIH I FINANSIJSKIH MODELA

Uočili smo u dosadašnjim razmatranja da postoje dva osnovna pristupa kompleksnoj stvarnosti kakva se tipično sreće u ekonomiji i drugim društvenim naukama. Prvi pristup je analitički sa primjenom matematike u ekonomskim istraživanjima i njene precizne logike. Međutim, u dosadašnjoj primjeni takvog pristupa nije su ostvareni značajni rezultati. Stvarnost, osobito ekonomska, odveć je komplikovana da bi se smisleno mogla da smjesti u krute i rigorozno postavljene okvire. Privreda je premrežena mnoštvom interakcija pojedinaca i drugih ekonomskih subjekata koje nastoje permanentno da poboljšaju svoju situaciju. Tako nastaju međuzavisnosti i međudejstva, od kojih mnoga na prvi pogled nijesu vidljiva. Preferencije pojedinaca se stalno mijenjaju, tehnologija se mijenja, otkrivaju se novi proizvodi i usluga. Neuspjeli pokušaji modelovanja takve ekonomije korišćenjem kartezijanskog metoda pokazuje da vavilonski karakter konstalacije tipično preovlađuje u privredi.

To ima krupne i značajne implikacije na karakter ekonomskih znanja. „Nema tvrdih, nedvosmislenih i jednoznačnih saznanja (Mađžar, 2011, ss. 180). Istinitost sudova zavisi od kombinacije veza u sistemu, nema izvjesnosti. Veliki broj nalaza može da se preokrene u nekoliko minuta, da postanu netačna. To, naravno, ima i implikacije za formulisanje platforme za ekonomske politiku. Preporuke za ekonomsku politiku nemaju onu sigurnost koju bismo željeli.

Kapitalizam je daleko od savršenog sistema i jedan od njegovih osnovnih problema jest taj da je podložan tzv. boom-bust ciklusima (niz brzorastućih mjehura,

koji ubrzo pucaju), recesijama i depresijama. Ti su se događaji zbili toliko puta u prošlosti da je sa sigurnošću moguće predvidjeti da će se zbiti ponovo. Stoga je široko rasprostranjen stav da su potrebni kreatori politike čija je dužnost suzbiti takve nepostojanosti i umanjiti njihov uticaj.

Međutim, sprečavanje spomenutih događaja težak je problem: nikada se nijesu dobro shvatili razlozi njihova nastajanja. Razlozi rasta i pucanja mjehura u ekonomiji su višestruki, a njihovo razumijevanje zahtijeva ljudsko promišljanje – promišljanje o motivima ljudi, njihovim obrascima razmišljanja i političkom okruženju koje se mijenja.

Predviđanja koja se zasnivaju na ekonomskim i finansijskim modelima su ograničena. Predviđanja su donekle dobra kada je riječ o prognoziranju razdoblja prosječnih kriza, onih kratkoročnih fluktuacija koje smo puno puta vidjeli. No nijesu niti blizu dobri u predviđanju rijetkih i ozbiljnih ekonomskih kriza kao one koja je počela 2007. godine - krize koja po svojem intenzitetu nije zapamćena od Velike depresije 1930-ih.

Dakle, nije se ispunila nada da se predviđanje i stabilizacija ekonomije može svesti na nauku. Ne treba potcjenjivati rezultate koji su dostignuti u ekonomskoj nauci. Na osnovu tih rezultata, kreatori modela naučili su projektovati ekonomske podatke, štaviše, njihovi modeli postižu mnogo više od pukog projektovanja dijagrama podataka; čini se da je ekonomska teorija na kojoj se zasnivaju takođe pouzdana. No, sasvim je izvjesno da za predviđanje budućnosti i ekonomsku stabilizaciju nijesu dovoljni samo formalni modeli, posebno ne formalni statički modeli. Potrebna je upotrijebiti i intuitivne procjene. Kreatori politike moraju koristiti pored nauke i političke procjene i znanja, s obzirom s obzirom da ekonomska predviđanja ne samo da su ograničena politikom nego zavise od socijalnih i političkih sila. Otežavajuća okolnost dodatno za kreatore politike je ta da je teško verifikovati i kvantifikovati uspjeh stručne procjene u socijalnoj i političkoj sferi. Takođe se javlja problem velikim dijelom u procjeni napora kreatora politike koji su zaduženi ekonomsku stabilizaciju,

6. ZAKLJUČAK

Čini se da se predviđanje stabilizacija ekonomije i u budućnosti neće moći svesti na nauku, posebno ne kod finansijskog sistema. Ljudsko ponašanje u depresijama je nesavršeno. Ostaje problem kako upravljati kompleksnim sistemom koji uključuje ljude i njihove osjećaje. To su nepostojane sile, koje je potrebno usmjeravati. Ljude je potrebno podstaknuti da dobro rade, međutim, takvo je podsticanje, zbog njegove emocionalne komponente, teško usavršiti. Tu ekonomska nauka nema instrumenat kontrolisanog eksperimenta s nacionalnim ekonomijama kako bi se shvatila njihova dinamika. Ostaje da se radi na razvijanju boljeg razumijevanja

nepostojanosti u modernoj ekonomiji i usavršavati modele predviđanja i stabilizacije ekonomije.

Uzimajući u obzir dinamiku promjena u svijetu i ekonomskoj realnosti, očekivano je da i poznati i važni instrumenti stabilizacione politike - vladine poreske politike i politike izdataka te monetarna politika centralne banke - dožive promjene. Okruženje koje se mijenja uticat će na razvoj tih oruđa u budućnosti i moguće je da će ona jednog dana čak postati zastarjela te velikim dijelom zaboravljena.

U stvari, svjedoci smo revolucije informacione tehnologije i inovacija u finansijskoj tehnologiji. Oni već utiču na promjene politika centralne banke. Opseg i složenost finansijskog sistema bitno se mijenjaju. Umjesto tradicionalno usredsređene na upravljanje ponudom novca, već se koriste oruđa koja su donedavno bila nepoznata, poput opsežne kupovine imovine, trgovine valutama na međunarodnom planu (devizni swap) i kvantitativnog popuštanja.

Informacione tehnologija daju mogućnost za opsežne promjene, poput ukidanja novca u korišćenja elektronskih jedinica. Sa tako dubokim inovacijama veoma je vjerovatno da će u decenijama koje slijede doći do bitnih promjena u prirodi centralnih banaka. Centralne banke izum su koji je služio svojoj svrsi u određenom trenutku u istoriji, u određenoj vrsti okruženja. Moguće je da je njihovo vrijeme prošlo. Element vrijeme i dalje ostaje glavni uzrok poteškoća u ekonomskim istraživanjima, kako je to lijepo izrazio Maršal, u bavljenju metodološkim pitanjima ekonomije

Literatura:

Alchian, A.A. (1950), „Uncertainty, evolution and economic theory“, *Journal of Political Economy*, 58 (3), June 211-221

Buchanan, J. M. (1986), *Liberty, Market, and State*, New York, New York University Press

Colombato, Enriko (2014), *Tržište, moral i kreiranje politike*, CID, Podgorica

De Haan, J., Lundstrom, S. and Sturm, J.E. (2006), „Market-oriented institutions and policies and economic growth a critical survey“, *Journal of Economic Surveys*, 20 (2), April 157-191.

Edgeworth, Francis Ysidro (2003), *Mathematical Psychis*, London, Kegan Paul & Co.

Galbraith, John Kenneth (1995/1987), *Ekonomija u perspektivi*, Mate, Zagreb

Hayek, Friedrich A. (1945), „The Use of Knowledge in Society“, *American Economic Review*, XXXV, 519-30.

Madžar, Ljubomir (2011), *Iskušenja ekonomske politike u Srbiji*, Beograd, JP Službeni glasnik.

Meltzer, H. A. (2015), *Why Capitalism?*, Oxford Universtiy Press

Pareto, Vilferdo (2014/1909), *Manuel of Political Economy*, Aldo Montesano, Oxford University Press, New York

- Pejovic, Svetozar (1014-2008), *Norma i ekonomska efikasnost*, CID, Podgorica
- Rikardo, Dejvid (2013) *O principima političke ekonomije i oporezivanja*, Službeni glasnik, Beograd
- Robbins, Lojonel (1932), *Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, London, MacMilla